

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening

Nr 3 September 2005
Årgång 34

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet.....	3
Från 1940-tal till 2000-tal	6
Varför heter vägen så?.....	7
Torpforskning.....	8
Torparvillkor	8
Hedlunds historier	9
Statarliv	10
Om Runsa.....	13
Minns du Väsby	13
Om runstensvård och att vara fadder till tre runstenar.....	14
Jag vill visa hur allt hänger ihop.....	14
Backspegel.....	15
Ärtigt.....	17
Almqvistaren.....	17
Namnberedningen 10 maj 2005.....	18
Boktips	20
Suck.....	21
Första dansen	22
Milstolpe åter på plats!.....	24
Lösning till korsord 02-2005	27
Korsord 2005-3	28

Där inget annat anges har fotona tagits av Inga Lisa Gustafsson.

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ansvarig utgivare: Inga Engdahl • Layout: Tryckpunkten (e-post: tryck.en@telia.com).

Tryck: Wäsby Tryckeri. Tryckt med miljövänlig färg och miljövänligt papper i 600 ex.

Ordföranden har ordet

Hembygdkänsla

Jag har många gånger funderat över en punkt i våra stadgar; "...bidra till att ge kommunens innevånare hembygdkänsla".

Hur gör man det? I en kommun som Upplands Väsby eller i närheten av en stor stad.

Många som bor här har sina rötter, sin hembygd någon annanstans i Sverige eller i annat land. För dem finns det säkert bara ett "hemma" och jag tror inte att det är i Väsby. Är det så att man bara bor här och när jobbet är slut åker man hem och slappnar av och inte orkar ta del av vad som Upplands Väsby har att erbjuda som kan ge hembygdkänsla? Ordet hemma är något man förknippar med doft, smak och upplevelser från sin barndom och det ger hembygdkänsla när man återupplever det på orten där man växte upp.

Deras barn däremot, för dem är Upplands Väsby "hemma".

Jag kan gissa att andra generationens Väsbybor dvs barnen har ett annat förhållande till Upplands Väsby än sina föräldrar.

Men vi då? Vi i hembygdsföreningen. Hur skapar vi möjlighet för alla att få hembygdkänsla?

Gör vi det rätta när vi erbjuder vandringar i utkanterna av kommunen? Föreläsningar om ett Väsby förr? Skolbarn på besök i hembygdsgården?

Eller är det firandet av nationaldagen på hembygdsgården som skulle kunna ge känslan? Ja, vi gör så gott vi kan och många tar emot våra erbjudanden och följer med oss på vandringar, kommer till hembygdsgården på sommarcaféet eller deltar i något annat av våra arrangemang.

Jag tror att vår verksamhet kan bidra till att kommuninnevånarna upptäcker och ser att Upplands Väsby har så oerhört mycket att erbjuda som kan bidra till hembygdkänslan, en positiv känsla för en ny hembygd. Det fordrar förstås engagemang och intresse och det tycker jag att vi kan stå för och förmedla till både nya och "gamla" Väsbybor.

Så du medlem, nästa gång du går med på någon vandring eller annat som hembygdsföreningen arrangerar, ta med en "ickemedlem" så att han/hon får uppleva hur det är att kanske få lite hembygdkänsla att börja spira.

*Kjerstin Björkman
ordförande*

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

I Martinus Aschaneus fotspår

VANDRING i Sigtuna

Söndagen den 4 september

Samling kl 10 vid Sockenstugan i Sigtuna
Avslutning med picknick i Viby

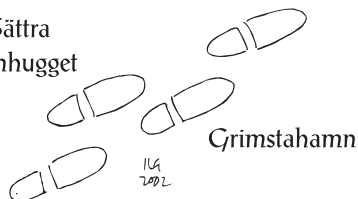
**Ingen föranmälan
Medtag kaffekorg!**

Ett samarrangemang med Sigtuna hembygdsförening

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

VANDRING i CJL ALMQVISTs FOTSPÅR

Sättra
Stenhugget

Grimsthamn

lördagen den 17 september
Samling kl 10.30 vid Sättra Gårds parkering
Buss 532 från Väsby Station 9.52

Medtag mat/kaffekorg!

Anmälan till
Kjerstin Björkman tfn 590 320 82

Ett program i samarbete med Vuxenskolan

Hembygdsgården: Hagavägen2/Pukslagargatan
Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

BOKLOPPIS

lördagen den 22 oktober

kl 13 - 15.

Romaner, deckare, spänning,
äventyr, barnböcker,
facklitteratur, bokpaket.

Alla böcker till billigaste pris, nytt och gammalt.

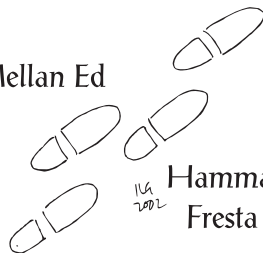
**Kom
och
fynda!**

Hembygdsgården: Hagavägen2/Pukslagargatan

Hembygdsgården: Hagavägen2/Pukslagargatan
Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

KYRKVANDRING

Mellan Ed

Hammarby och
Fresta kyrkor

lördagen den 5 november
Samling kl 11 vid Eds kyrka
Medtag mat/kaffekorg!

Anmälan till
Kjerstin Björkman tfn 590 320 82

Ett program i samarbete med Vuxenskolan

Hembygdsgården: Hagavägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Så minns vi
Hugo Sabel

Minnesprogram
med filmförevisning mm.

Söndagen den 13 november
kl 13-15
i ladugården

The poster features a large, stylized graphic of a film strip that forms a heart shape around the text.

Öppet hus i advent
på
Hembygdsgården
Söndagen den 4 december, 13-15

Musikunderhållning,
glögg och pepparkakor

The poster includes a line drawing of a two-story house with a chimney and a tree to the left. The drawing is signed 'N. U. 11.11.2011'.

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Obs!

Växtmarknad på Hembygdsgården 24 september kl 11-13!

I samarbete med vuxenskolan

Utställning av bilder ur

Hembygdsföreningens arkiv

3-14 oktober, mån-fre 9-12

Lindhem Örvägen2

Upplands Väsby

Från 1940-tal till 2000-tal

Årsringar i Väsby moderna bebyggelse

Promenader med arkitekten och byggnadshistorikern Klas Lundkvist

Genom Runby till Centrala Väsby
söndag 25 september 13.00

samling Runby Backar (bussarnas vändplats)

- Runby Backar: Bo 85, HSB, Väsbyhem
- Oxunda torg: förnyelse, komplettering
- Radhusen - genombrott på 1950-talet
- Långbågarna - stadsplane- och husideal
- Stjärnhusen 1 - industrin som byggherre
- Stjärnhusen 2 - allmännyttan bygger åt industrin
- Centralvägen: rivet och nytt
- Bostäder på industriområdet?
- Rivna arbetarbarackerna
- Korpkulla: Bo 85, Riksbyggen, HSB
- Björkvallavägen: Väsbyhems första egna hus
- "Lila kvarteret": storgårdskvarter, hur förnya 1950-talet?
- Vallvägen: tidiga flerfamiljshus
- Centralvägen: 1950-tal och 2000-talets komplettering

Från Apoteksskogen till Smedby
söndag 2 oktober 13.00

samling Sigma Centrum (västra entrén)

- Sigma och Hammarbyvägen
- Väsbykogen/Hasselgatan
- Terrasshus
- Holmvägen: Väsbyhems största lägenheter
- HSB: Herrgårdsvägen, Suseboparken 1960-tal och 1990-tal
- Nya bebyggelsen i centrala Väsby
- Centrum - varför centrum på Vilunda gårde?
- Dragonvägen "Blå husen"; färgstarkt, hur åldras moderna byggnadsmaterial, Arkadstogens förnyelse
- Kavallerigatan: tätt-lågt, förnyat på 1990-talet
- Norra Berget: HSB och de höga husen
- Ekebo: tätt-lågt, prisvinnande koncept - kommande förnyelse
- Smedby: variation, postmodernism?

Under turerna kommer följande att tas upp:

- Årsringar i bebyggelsen: kännetecken i planeringen och arkitekturen under olika decennier
- Bebyggelsekvaliteter finns för alla tidsepoker
- Industriernas bostadsbyggande
- Allmännyttan, bostadskooperationen - HSB och Riksbyggen
- Väsbyhems tillkomst och utveckling - ny idéer
- Folkhemmet
- Miljonprogrammet 1965-74
- Plan och bygglagstiftningen, finansieringssystemen
- Förvaltning och förnyelse av bostadsområden

Tid per tur 2 - 3 timmar

Deltagarantal är begränsat till 20 personer per tur.

Anmälan: Klas Lundkvist 590 936 81 eller 070 - 673 63 47

Lästips inför vandringarna "Från 1940-tal till 2000-tal"

Bygg för gemenskap - dokumentationer och reflektioner kring 1985 års svenska bostadsmässa Bo 85, 1986

Klas Ramberg *Allmännyttan - välfärdsbygge 1850-2000* SABO 2000

Pelle Björklund: *Kul hus i Väsby - en vägvisare till intressanta byggnader i Upplands Väsby* 2000

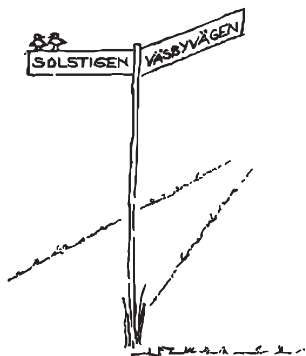
Eva Rudberg *Folkhemmets byggande under mellan- och efterkrigstiden* 1992

Björk, Kallstenius, Reppen *Så byggdes husen 1880-2000 - arkitektur, konstruktion och material i våra flerbostadshus under 120 år* 2003

Ingela Blomberg *Varsamt, sparsamt. Förnyelse av 1950-talets bostäder* 2003

Nilsson Samuelsson (red.) *Förändra varsamt - vägledning vid ombyggnader av rekordårens bebyggelse* 2004

Varför heter vägen så?

Några män, vars namn gått till Väsby historia, finns kvar att skriva om.

I Göran Strömbäcks bok *Herr Mårten* i Borgby läser vi om Samuel Ehrenstedt att han år 1693 bodde på Vilunda, möjligen som arrendator.

1694 delar han Odenslunda gård med länsman-änkan och de kvarvarande av hennes barn. De bodde förmodligen i flyglarna och herrskapet i huvudbyggnaden. Vi får även veta att Ehrenstedts hade en hushållsdam, jungfru Anna Greta Wigman.

Samuel Ehrenstedt var kamrerare och sedermera assessor. Hans väg går utefter Odenslunda gårdsstenmur och var tidigare en del av Vallentunavägen, som nu har en trafiksäkrare sträckning.

Inom Löwenströmska sjukhusets område finner vi namnen på fyra herrar, som var med från början av sjukhusets historia, eller lasarettets, som det hette då.

Jakob Johan Ankarström, som avlossade skottet mot Gustav III på operamaskeraden år 1792, hade en bror Gustav Adolf. Denne bytte namn, tog hustruns namn Löwen med tillägget

–ström från Ankarström. Som en soningsgård för broderns mord donerade han mark och pengar till sjukhus.

Han köpte gården Torsåker år 1805. I februari 1808 köpte han Hammarby gård och Holmen. År 1809 togs sjukhuset i bruk och hade från början sexton vårdplatser.

Carl Christoffer Gjörwell, arkitekt och stads-trädgårdsmästare i Stockholm, ritade det ursprungliga lasarettet. Han har också bl.a. ritat f.d. Garnisonssjukhuset, nuvarande Landstingshuset, i Stockholm.

Den förste sjukhuschefen var den tyskfödde kirurgen Christian Ziegert, som från 1811 ensam uppehöll tjänsten till sin död 40 år senare.

Johan Häggström var överläkare på sjukhuset under 1900-talets första hälft.

I En bok om Upplands Väsby av A Nordström och J Curman finns mer att läsa om Löwenströmska lasarettet.

Inga Engdahl

Torpforskning

Hembygdsrörelsens främsta forskningsobjekt är alla våra torp, både de som finns kvar och de som är försvunna.

På en konferens om just torpforskning deltog fyra medlemmar från vår förening den 5 mars i år. Platsen för konferensen var inte något torp utan Rikssalen på Västerås slott!

Inspirerade av alla föreläsare under konferensen bestämde vi oss raskt för att amatörforska om några av torpen i våra socknar. Vi har gott om torp så det var bara att välja.

En av oss valde Hönsskogen, ett torp under Odenslunda gård. Torpet är numera försvunnet men stengrunderna finns kvar och säkert finns det en del skrivet om det.

Jag valde Smedstorp som ”mitt” torp. Det enda som finns kvar av det torpet är svartbrända timmerväggar och en massa bråte efter en brand för en del år sedan. Om Smedstorp finns det flera ruskiga historier beskrivna i Göran Strömbäcks bok ”På Karl XII tid” nr 1. Bla dog nästan en hel familj ut av hungersnöd. En av sönerna i den familjen

var en riktig rackare; han stal Fresta kyrkas kyrkkassa. Boken finns att köpa på Hembygdsgården. Intressant blir att se om det finns några gamla trädgårdsväxter kvar, blåsippor har jag redan sett där nu i vår.

Carl Jonas Love Almqvist, traktens store folklivsförfattare, skriver en mustig historia om ett av de andra torpen vi forskar omkring, nämligen Grimstahamn. Om sägen och verklighet möts det får vi se när vi redovisar vad vi kommit fram till.

En backstuga skall också ”kartläggas”. Den har hört till Stora Wäsby och skall ha legat på vägen från barockparken mot Urmula.

Ett torp som alldeles nyligen skattade åt förgängligheten var Kapellet, det röda huset som låg bakom Statoil och Burger King. I sista stund fick vi reda på att det skulle rivras och tack och lov hann vi med att fotodokumentera. Vi kommer också att redogöra för några av de som bott i torpet.

Vi återkommer om projektet senare.

Kjerstin Björkman, ordf

Torparvillkor

Utdrag ur kontrakt mellan Conrad Wilhelm Ankarcrona och Olof Ersson upprättat den 7 januari 1784, då Ersson skulle arrendera Snickartorpet på Runsa.

Torparen ålåg för det första ”att till gårdens nytta utgiöra tvenne dagsverken i warie wecka de dagar, som befalt bliver och börias dagsverken om sommaren klockan fyra och slutas om aftonen när solen går ner.”

För det andra: ”På skogen hugga och framkiöra med ägna dragare till Herrgården eller Tegelbruket, tvenne famnar kastved samt vid Herrgården hålla årligen en oskodd kielke och en Trästäck utan bill, och när befalt bliver föra spannmål eller giöra andra foror, från Herrgården skall Olof Ersson årligen giöra fyra stycken foror med en häst eller tvenne med 2 hästar, fyra mil väg samt

årligen tröska och rengiöra 6 Tunnor säd af hvad slag som befalt bliver, även spinna 3 marker lin eller 6 marker blå samt vara behielpig att på ägen kost tvätta och klippa Runsa fårer, äfven och giva sina grannar i god tid kienna om hvad som från Herrgården befalt bliver.

För det tredje: ”När hö och sädesbärgningen vid Herrgården infaller skall från hvarie Torp Tvenne arbetsföra Personer infinna sig på arbete så ofta och tidigt, som befalt bliver tills alltsammans är inbärgat, men om Olof Ersson försummar sina föresatta Dagsverken eller bud, som från Herrgården komma, så skall han för hvarie dag som försummas eller uteblifver, giöra ett straff dagsverke.”

För det fjärde: ”Till skurning och Tvätt skall Olof Ersson årligen utgiöra sex hielpe Dagsverk på ägen kost, när det budat blifver, då han därför

får 4 skilling för hvarie dag och då bär vankas skall han ock till Herrgården leverera en Kanna af hvarie sort, Smultron, Lingon, Blåbär och Hallon.”

För det femte: ”När Herrskapen siälfva eller deras främmande behöver skiuts hästar så skall Olof Ersson när som budat blifver skiutsa till nästa gästgifvargård emot åtta skilling Specie för milen för hvarje häst.”

För det sjätte: ”För Torpets lageliga bruk och byggnad så till hus som hägn och stängsel samt åker och diken å äng förbättrande warder Olof Ersson ensam ansvarig.”

Det tolv paragrafer långa kontraktet fortsätter i samma stil och alltid skall Olof Ersson vara färdig att då herrskapet så befaller stå till förfogande. I den sista paragrafen heter det: ”Så wida Olof Ersson fullgiör allt vad i detta Contract utsatt är, så

förbinder jag mig Ankarcrona att årligen gifva 12 kappar råg och en half fjerding salt sill eller strömming, men om han sina skyldigheter försummar, skall han både utan Laga fardar och flyttningstid ifrån Torpet afflytta.”

En torpare på Runsa hade det väl ej värre än på alla andra gårdar på den tiden, men osökt erinrar man sig historien om torparen, som tjänade på en gård, vilken ägdes av någon med namnet Lorich och som en söndag varit i kyrkan och hört prästen dundra från predikstolen om helvetets kval, som väntade alla dödliga. På hemfärden gick den stackars torparen försänkt i dystra tankar över vad han hört och slutligen sade han för sig själv: ”Tjäna under Lorichen all sin dar och ändå komma till helvetet, en har inte mycket för att en vurti té då inte.”

Ur Herrarna till Runsa av Vivi Horn (1928)

Lennart Hedlund, född och uppvuxen i Upplands Väsby, har lovat ge Hembygden några glimtar av sina barn- och ungdomsminnen. Här kommer den sextonde av

Hedlunds historier

Den här historien har jag fått av en gammal väsbybo och den härrör sig från omkring 1920:

I Runby fanns ett gäng på fyra damer, som samlades för att spela kort och den här gången drog det ut på tiden, så när de tittade ut genom fönstret fick de se en av damernas gubbe komma och han var på väg hem till middagen, som han fordrade skulle stå på bordet när han kom. Det blev ett snabbt slut på kortspelet och damerna skulle skingras, men inte genom dörren för då skulle han se dem komma ut. Så de beslöt att ta fönstervägen, vilket skulle ha gått bra om inte en av damerna varit för rund över baken. Hon fastnade i fönsteröppningen och det blev ett tjoande på tanterna. Det hördes ut och den hemvändande maken blev uppmärksam på vad som höll på att ske. Han kom in och fick se tanten i fönstret, dock inte hans hustru, och det blev ett allmänt skratt.

När jag var grabb och bodde hemma hos mina föräldrar, var karbad mycket ovanligt. Vår granne, ”Röa Pelle”, hade byggt en villa i Runby med

bl.a. badkar i källaren och när han mötte mig på Optimus, frågade han om jag inte ville komma hem till honom och hustrun ”Höns-Lena” (ja, han sa inte så, men menade det) och bada karbad. Det lät lockande och jag tackade ja.

När kvällen kom och arbetet var slut plockade jag ihop rena underkläder o.a. och cyklade till Pettersson för att bada. Jag njöt och tyckte att så här skulle det vara i alla Optimuskåkar, men det vara bara önskedrömmar.

När jag var klar gick jag upp till Hugge och Lena, och Hugge sa: ”Tycker Du att det är för dyrt med 25 öre för badet”, vilket det inte var, så jag betalade en 25-öring och blev förd in i köket, där de bullat upp med kaffe och ett antal smörgåsar, bullar och kakor, värt mångdubbelt av vad jag betalad.

Vem som förlorade på badet var inte svårt att förstå – inte var det jag!

Statarliv

Under 1800-talet ökade antalet jordlösa i Sverige kraftigt. Många av dessa tog anställning som statare vid herrgårdsjordbruk och bondgårdar. Som statare avlönades man dels in natura (=staten), dels i kontanter. Arbetsgivaren höll även med bostaden, ibland hörde en jordlott till.

Statarkontrakten löpte på ett år i taget, från 1 november till 24 oktober. Veckan däremellan, den s.k. slankveckan, kunde man byta arbetsplats.

Statarna lydde dessutom till 1926 under ”legostadgan”. Den innebar att de inte utan vidare fick avvika från gårdarna under kontraktstiden och att husbönderna kunde utöva ”husaga”. Arbetsdagen var lång, 13-14 timmar och från slutet av 1930-talet 10 timmar (lördagar inräknade). Statarhustrurna hade mjölkningsplikt i tidig otta och sen kväll. Bostäderna var kalla, primitiva och fulla med väglössl.

Vid Torsåker, Antuna, Stora och Lilla Vilunda, Runsa, Stora Väsby m.fl. gårdar fanns statare och mot bakgrund av de långa arbetsdagarna, de många gånger usla bostadsförhållandena, mjölkningsplikten och annat var det uppenbart att lantarbetarna hade starka motiv för att organisera sig fackligt och politiskt. I Hammaby socken hade Svenska Lantarbetarförbundet en avdelning 1905-09. Nya tag togs 1919, då Upplands Lantarbetareförbund startade avdelning 29 i Hammarby. Den blev förbundets största med så småningom c:a 140 medlemmar. Upplands Lantarbetareförbund genomförde två stora strejkaktioner, 1919 och 1925. Den senare gav dåligt utbyte på grund av rådande lågkonjunktur, dålig taktik och arbetsgivarnas anlitande av strejbrytarorganisationer som ”Rädda skörden” m.fl. Strejkbrytare uppträdde bl.a. i Ed och Hammarby. Vid Stora Väsby blev det häftiga sammanstötningar med demonstrerande lantarbetare understödda av metallarbetare. Vid demonstrationen förekom stenkastning.

Vid demonstrationen vid Stora Väsby hade Gunnar Anterud, som då var ung pojke, sett en av strejkbrytarna stå på slottstrappan med dragen revolver. Arbetarna sjöng Internationals och kastade sten. Gunnar hade hört att ”brytarna smög sig därifrån, utklädda till fruntimmer.”

Erik Sandin berättar i en intervju 1975, då han

Torsåker, litografi ur Klingspor-Schlegel-Nay Upplands Herregårdar 1881

var 74 år, att han under åren 1930-45 var rättare på Torsåkers gård och hade stat som de andra anställda med något högre kontantlön. Sandin berättar vidare att det var rättaren som ställde ut statarna genom att ringa i vällingklockan sju på morgonen och halv två efter middagsrasten. Man ringde aldrig när arbetet var slut. Vällingklockan kallade till arbete: Rättare ring – statare spring, sur välling, salt sill – statare spring. Sprang gjorde de inte, de väntade på att det skulle ringa. Man gick till stallet för att rykta hästarna kl. sex på morgonen och inväntade sen dagens övriga arbete. Jag var vid kontoret varje kväll och fick order av förvaltaren. Han gifte sig med ägarinnan sedan och kallades agronom. (Personerna Sandin talar om var Erik och Jenny Oskarsson, som gifte sig i slutet av 1930-talet. Vid giftermålet var Jenny Oskarsson i 60-årsåldern och maken knappast yngre).

Vi var 19 familjer på gården, varav fem var lagårdskarlar. Maskinerna hade redan börjat komma, vi hade två traktorer, självbindare men ingen skördetröska. Det var sju par hästar i drift ännu när jag slutade 1945, men det hade varit upp till tjugofem hästar, när jag tillträdde. När man körde hö exempelvis, arbetade man med fem man i varje lag. Tröskningen gav sig självt, det var bara att hålla tröskan igång. Vi hade en transportabel tröska, föregångare till skördetröskan. Det var den största som fanns då, den vägde 4.750 kg och transporterades med traktor. Det mesta tröskades

under vintern på loge, det gällde ju att ha arbete åt alla året runt. Det var nog det besvärligaste arbetet, det dammade enormt och det spottades damm flera dagar efteråt. Säckbärningen vid tröskningen var det tyngsta arbetet. Säden fyllde i hundrakilosäckar och kördes med häst till magasinet och bars sen två trappor upp. Det var ett mandomsprov att bära säck och ingen drog sig för det.

Alla statarbostäder var på ett rum och kök, men när förbättringar började komma, så delade man upp lägenheterna i längorna så att man tillförde ytterligare ett rum från intilliggande lägenhet. Det blev alltså två rum och kök. Inget vatten och inget avlopp och torrdass även efter ombyggnaderna. Det fanns mellan 40-50 barn på gården.

Gemensamhetslivet var så att rättaren, fördrängen, smeden och snickaren höll ihop, medan statarna i övrigt höll sig för sig själva. På midsommarafton var det en stor gemensamhetsfest för alla på gården. Man arbetade till kl. tolv och därefter släpptes hästarna i vall. På eftermiddagen var det kaffe med kask på gårdsplanen framför slottet och man reste majstången. Det dansades kring den till musik på fiol och dragspel, det sköttes av folk på gården. Sen var det dans på magasinet, som var skurat och vädrat, till tolv-ett på natten.

Midsommarfirande i Skarphagen i sl. av 1920-talet. Nisse Andersson med dragspel, vuxna och barn från gården. Hilma och Karl Andersson på bänken.

Bäst betalt på gården hade lagårdsförman som hade procent på mjölken. Dessutom hade han betalt för varje kalv som överlevde. Sandins uppfattning var att de flesta klarade sig hyggligt på sin stat, 4 liter mjölk och potatisland som kunde ge 3-4.000 kg i skörd, gris och höns.

Marianne Ericsson berättar i juli 2005: "Både mamma och pappa växte upp på Torsåker, där deras föräldrar var statare. Min farfar och farmor, Karl och Hilda Andersson, kom i slankveckan 1891 från Skepptuna till Torsåker, där de tagit stat. Karl var född 1860 och Hilma 1864. Till en början bodde de i den s.k. Stenstugan, ett hus med tjocka stenväggar och stampat jordgolv. Stugan hade ett enda rum med öppen eldstad i mitten. Hilma lagade mat på trefotskittel, hade geten på torvtaket och höns och gris inne i stugan på vintern. Första året hade de 75:- i stat plus olika saker in natura. Karl var kördräng och sysslade med körslor av olika slag. De sista åren var han hjälpkarl i slottsträdgården, högg ved till slottet och arbetade på åkrarna det han kunde. Karl och Hilma fick nio barn och flyttade runt i Torsåkers statarbostäder – från Stenstugan till Bygget och därefter till Skarphagen.

1929 dog Karl och Hilma blev änka. Hon fick bo kvar på Torsåker, i Granbacken. Hon betalade ingen hyra där. I pension hade hon 36:- i kvartalet. Från gården hade hon gratis ved och någon liter mjölk om dagen. Hon bodde på Torsåker till 1940, nästan femtio år. Många av Torsåkers statare flyttade inte från gården utan stannade trettio-fyrtio år, så det måste ha varit ett bra ställe.

Gustav och Augusta Hansson var min morfar och mormor. Han var född 1883 i Grebbestad och hon 1886 i Skepptuna. De träffades på Sol-

Bland gårdens folk syns flickorna Maja och Bojan Hansson som hjälpte till i trädgården sommartid (mitten av 1920-talet).

lentunaholm, när de båda arbetade där och gifte sig 1913. Gustav hade ingen roligt uppväxt. Han utaktionerades som femårig och kom på socknen som billig arbetskraft till lägstbjudande bonde liksom sin mor och tvillingsyster. Alla hamnade på skilda håll. Gustav kom till ett ställe där han fick bo med drängarna vägg i vägg med ladugården. Som sjuåring rymde han från platsen och hamnade på en bondgård i Norge. Man hittade honom i halmen hos korna på juldagsmorgonen och behöll honom på gården.

Gustav hade gått en termin i skola och det blev hans hela skolgång. Han lärde sig aldrig läsa, men räkna kunde han och skriva hjälpligt. Så småningom återvände han till Sverige och fick sitta på Örebro fästning på vatten och bröd en period för att han inte gjort vämplikten. Gustav tog olika drängplatser. Efter giftermålet med Augusta blev det statarplatser och till Torsåker kom de med sex barn 1924.

Gustav arbetade med djur hela sitt liv. Han skötte ensam ladugården vid Stjärnborg. I den fanns från början trettioalet kor, ungdjur, kalvar och en tjur

Gustav Hansson med tjuren Hero (1940-tal)

och på senare tid trettio-fyrtio ungdjur enbart. Det fanns en hydrofor i ladugården, så man kunde pumpa upp vatten. Kranar installerades på 1940-talet. Arbetet i ladugården började vid fyra-tiden på morgonen och höll på till sju-åtta på kvällen.

Till Gustavs arbetsuppgifter hörde att se till att gårdsgårdar och annan inhägnad runt kohagarna, samt att fylla djurens vattenhoar flera gånger om dagen, utfodring, mockning och allt möjligt. Hilma och Augusta skötte mjölkningen tillsammans med andra statarhustrur. Det mjölkades tre gånger om dagen på den tiden.

Gustav och Augusta bodde i statarlängornas enrumslägenheter och sedan i eget hus i backen ovanför Stjärnborg. Huset brann ner och det blev ny flytt inom området.

Gustav var statore hela sitt liv. Han blev aldrig lantarbetare. Han tyckte han var så gammal att han

Inspektorsbostaden, ladugården och logen (1940-tal) inte behövde ändra på någonting utan kunde ha staten kvar. Gustav och Augusta blev kvar på Torsåker till 1964. Då var de pensionärer för länge sedan.”

Andra åsikter om statarsystemet än Gustav Hanssons var dock de rådande. Under 1920- 30-talen växte sig kritiken mot statarsystemet allt starkare. Inom andra yrken var sedan länge enbart kontantavlönning förhärskande. Stataren ansågs som ofri och utnyttjad. Den 31 oktober 1945 avskaffades statarsystemet och flyttlassen slutade gå.

Inga Lisa Gustafsson. Samtliga foton i Marianne Ericssons ägo.

Källor: Framtiden förr,/Roger Löfgren. Om framtid i Nordiska museets statarminnen På statarnas tid, Sven Jerstedt

Socialdemokratin i Upplands Väsby,/Sixten Berg En krönika om åren 1909-1979

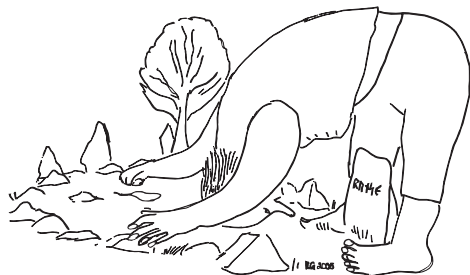
Statarlass. Foto: Mats Rehnberg, Nord. Museets Arkiv

Om Runsa

Det gamla Runsas historia förlorar sig in i tiderna skymning och platsen, där det ligger, hör till vår allra äldsta kulturbygd. I markerna däromkring finns underliga stensättningar och uppe på en höjd syns ännu lämningar efter ett vikingasäte, Runsaborg.

Nedanför Runsaborg på en äng finns en underlig stensättning, vilken lär vara den ståtligaste i sitt slag i Uppland. Den undersöktes 1872 av professor Montelius och består av 28 randstenar och en mittsten, vilken liknar en bautasten. Vid grävningar innanför stenarna fann man ingenting, varför denna ”skeppssättning” enligt ovannämnda källa endast torde vara en tom grav, uppförd till minne av en i främmande land stupad hjälte.

Till namnet Runsa är en sägen knuten. I den gråaste forntiden bodde på Runsaborg en jätte vid namn Runse. Han var en vild och farlig sälle, som höll gästabud däruppe på sin borg så att det hördes vida omkring i trakten. Fruktad var han av alla och mödrarna berättade med skälvande läppar för sina barn i skymningskvällen om Runse och hans kämpars framfart. Han blev hela nejdens

skräck och med bävan blickade man upp mot hans borg.

Andra tider kommo och andra människor, men så starkt levde hans minne att då man byggde en herrgård ett stycke bortom Runsaborg, uppkallade man även den efter jätten. Folksägner påstår likaså att stensättningen är Runses grav, där hans slagskämpar lade honom till ro och för att beteckna platsen upprestes alla de olika stenarna.

Numera susar granarna fridfullt på Runses borg och århundradens mossa betäcka de stenar, som enligt folktron utmärker hans grav.

Ur Herrarna till Runsa av Vivi Horn (1928)

**Minns
du
VÄSBY?**

Kantorn och folkskolläraren Henry Häggmar med hund och skolklass utanför Hammarby skola i början av 1930-talet. Fotot i Britt-Marie Sallborgs ägo

Om runstensvård och att vara fadder till tre runstenar

För några år sedan tillfrågades jag om jag ville bli fadder till tre runstenar i Upplands Väsby. Dåvarande Runverket sökte i samarbete med Svenska Turistföreningen runstensfaddrar.

Jag tackade ja och har nu ansvar för tillsynen av två runstenar i Skälby/Vik alldeles intill motorstadion vid Almungevägen och för runblocket vid Kyrkstigen i Ed.

Runstensvård handlar först och främst om att skydda och bevara runinskrifterna för framtiden. Två gången om året är vi en liten grupp, som träffas för att tvätta runstenar, ”beväpnade” med mjuka borstar, gummihandskar, hinkar och vattendunkar. Till Vikstenarna bär vi med oss vatten, till runblocket i Ed hämtar vi vatten direkt från Edsjön.

Roman von der Heide instruerar hbf:s styrelse i runstensvård (Ladbrostenen)

Tre moment brukar ingå i stentvättningen, ungefär som vid gamla tiders stortvätt:

1. *Blötläggning av runraderna.* Vi passar på efter

ett regnoväder, då har regnet redan gjort halva jobbet.

2. *Tvättning med mjuk borste av runraderna.* Helst skall dock hela stenen tvättas.

3. *Sköljning.*

Meningen är ju att alger, mossor och lavar varsamt tvättas bort. Vägdamm är till exempel en faktor som gynnar lavtillväxten och väldigt många runstenar står ju vid vägkanten.

Som ett fjärde moment bör man också se till att hålla området runt runstenen fritt från buskar och trädgrenar. Skall det röjas mycket runt stenen, skall man nog först inhämta markägarens tillstånd.

När vi är färdiga med våra stenar – det brukar gå åt en timme per sten – så far vi hem till mig för fika. Samtidigt fyller vi i ”Rapport från tillsyn av runristning”. Vi rapporterar in runstensens tillstånd och vilka åtgärder som vidtagits.

Gruppen tycker att det är roligt att vara runstensfaddrar. Vi vet ju att en regelbundet rengjord runsten, tack vare vår omsorg, står i fint skick i många år framöver.

Sedan den 1 januari 2005 ingår gamla, fina Runverket i

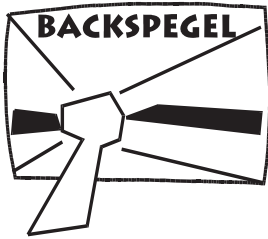
Riksantikvarieämbetet
Kulturmiljöavdelningen,
Kulturminnesenheten
Box 5405
11484 Stockholm,
Tel. 08-519 18000

Roman von der Heide

”Jag vill visa hur allt hänger ihop.”

”På de flesta platser i Sverige har det funnits bebyggelse i några tusen år, och det finns kvar i marken. Någon slags gravitationskraft som drar folk till sig och håller dem kvar. Varhelst man håller liv i minnena om människors liv och arbete, finns det hopp. Jag tänker på de här darrhanta hembygdsgrubbarna, som samlar på gamla harvar och sånt. När jag var yngre tyckte jag att de var de tontigaste som fanns, men det gör jag inte längre.”

Utdrag ur ett porträtt av Göran Greider, författare och chefredaktör för Dala Demokraten, i ICA-Kuriren nr 4, 2004, av Fredrik Kullberg med rubriken ”Jag vill visa hur allt hänger ihop.”

Vårloppis

Den 9 april var det vårloppis i ladugården. Som vanligt fanns det allt från dalahästar och resväskor till draperier och julpynt för en billig penning. Intäkterna blev 4.655:-.

Inga Lisa Gustafsson

Birgitta Baumann, Saga Granfors och Siv Rydén bland loppisakerna

Kulturmiljödagen den 24 april

I slutet på april 2005 anordnades miljödagar i Upplands Väsby för fjärde året i rad och för andra året deltog Hembygdsföreningen med ett eget arrangemang.

I år valde vi att vara på Hembygdsgården och fokusera på byggnadsvård. Klas Lundkvist, arkitekt och byggnadshistoriker, hade tagit fram ett gediget material av byggnadsvårdslitteratur och visade även en intressant fotoutställning från ett byggnadsvårdsläger.

Under sakkunnig ledning av Lars Zetterlund utförde några medlemmar ett mycket viktigt arbete under dagen. Den gamla fasadpanelen på vagnslidret, som var i mycket dåligt skick, byttes ut och rödfärgades

Ett populärt inslag var tillverkning av egen

pesto i köket med Kurt Frihammar från Väsby Trädgårdsförening samt försäljning av pelargon- och kryddplantor.

Allt medan en mild vårsol förgyllde dagen, kunde besökarna testa sina egna kunskaper om växter, arkitektur och kulturhistoria i en tipstävling.

Kerstin Kéry

Grindinvigning

Grind!

Stänger ute?

Låser inne?

Tidigare fanns det grindar inte bara vid gårdstun utan också längs våra vägar. Många är de i tidigare generationer som suttit vid grinden som barn för att kanske få en liten slant för att man öppnat och sedan stängt grinden efter förbipasserande hästskjuts eller sedermera bil.

En av de mest kända grindarna finns på den tavla som många av oss sett och som kallas Grindslanten. Den tavlan är målad av August Malmström, konstprofessor i Stockholm. Han levde mellan 1829 och 1901. Han vistade många somrar vid Rotebro Gästgivaregård där han målade omgivningarna och använde traktens barn

Kjerstin Björkman invigningstalar.

som modeller.

Våra vackra grindar är en 50-årsgåva från kommunen. Förslagen modellen är gårdsgrindarna på Odenslunda gård. Modellen passar så bra här hos oss på hembygdsgården.

Innan vi öppnade grinden och därmed invigde den klippte möbelsnickare Thomas Malmkvist av det blågula bandet.

Kjerstin Björkman

Ladbrostenen.

Den 3 maj var dagen D för vår egen runsten; Ladbrostenen.

Vi samlades där för att äntligen göra vår plikt dvs rengöra stenen efter alla konstens regler.

Roman von der Heide, sakkunnig i runstensvård och medlem i föreningen ställde upp med först en teoretisk lektion i rengöring av runstenar och sedan också praktiskt genom att handgripligen visa oss hur man rengör och befriar våra tidigaste skrifter från sånt som så småningom kan göra dem oläsliga för våra efterkommande.

Jag kan avslöja att det behövs gammal tandborste och mycket vatten för att befria stenarna från sådant som så småningom gör dem oläsliga.

Alla vet förstås vad som står att läsa i runorna på Ladbrostenens två sidor? Inte!

Gå genast dit och tyd!

Var den står?

Vid Ladbrons fäste förstås!

Lycka till.

Nationaldagsfirande 2005

Solen strålade när nationaldagen i år för första gången firades som helgdag. Många helglediga väsbybor valde att söka sig till Hembygdsgården i det fina vädret. Närmare 500 personer fyllde gårdsplanen under dagen. Kaffe, glass och varmkorv hade en strykande åtgång.

Firandet inleddes med dans av Väsby folkdansgille till musik av Picchus spelmän. Hembygdsgården genomfördes i ett alldeles underbart väder söndagen den 19 juni.

Upplands Väsby musikklasser sommarsånger. Efter unison sång av sommarpsalmen Den blomstertid nu kommer intervjuades Väsbybon och förre förbundskaptenen för simlandslaget Hans Chrunak av dagens konferencié Tomas Enström. Därefter följde presentation och intervjuer med tidigare vinnare av titeln Årets Väsbybo, en utmärkelse som instiftades 1993. Här kunde vi se och höra Hans Öhman, Fadderbyn, som fick utmärkelsen 1994, Hans Lind, European People Festival 1997, Elisabeth Hedman Café Q 2000, Bertil Lundström Tiokampen 2001 och Hembygdsgården egna företrädare Lennart Hedlund och Inga-Lisa Gustafsson från 2002.

Ann-Marie Rosén i vacker Vingåkersdräkt

Kommunfullmäktiges ordförande Ann-Marie Rosén, dagen till ära klädd i en unik folkdräkt från Vingåker, höll högtidstalet och vände sig särskilt till de nyblivna svenska medborgarna. Dessa fick vid den efterföljande medborgarskapsceremonin ta emot minnesbevis och en svensk flagga. Den högtidliga delen av programmet avslutades med Du gamla och fria. Väsbykören sjöng därefter några vackra sånger och nationaldagsfirandet slutade med tal av Kjerstin Björkman, som hälsade alla välkomna tillbaka nästa år.

Riktigt slut var det dock inte på festligheterna. De glada spelmännen från Picchus spelmän fortsatte med buskspel i den vackra försommarkvällen.

Kerstin Kéry

Den blomstertid nu kommer...

Den ekumeniska gudstjänsten på tunet vid hembygdsgården genomfördes i ett alldeles underbart väder söndagen den 19 juni.

Över hundra personer deltog i gudstjänsten som leddes av missionskyrkans Ulf Gustafsson, predikan hölls av Lars Borgström, Hammarby församling.

Efter gudstjänsten serverades kyrkkaffé i Ladugården.

Kjerstin Björkman

Foto: Lennart Hedlund

Ärtigt Om "Ärtan", (Harry Sandberg), går det många historier, bl.a. denna:

Ärtan låg för det mesta dåligt till hos "fjärdingsman och hans polare." En dag skulle Ärtan hämtas för vidarebefordran till "torken". Ett par omgångar vistades han nämligen på myndigheternas bekostnad å anstalt av nykterhetsbefräjande typ.

- Jaruvet, de knacka på dörrn en dag. Ja knalla å öppna. Polisman Nilsson stod därute och såg seriös ut. Ja, vi brukar inte umgås i större sammanhang annars, vet du.

Men alltså vi promenera neråt station i lagom takt å resonera i all trivsamt om väder å vind. De va mitt på en lördag, så alla skulle in till stan å handla.

Hela samhället kan man säga va på benen å nere på station förstås. En annan intog ju en blygsam hållning. Men polisman Nilsson, han ställer sig vid luckan å säger högt å tydligt till stinsen: "En tur och retur och en enkel."

Va?!?? En sån jäkla lymmel!"

Almqvistaren

Du som igår var tjugofyra timmar yngre

än du idag vid samma tid dig kalla må,

vad tror du väl skall hända dig i morgon då?

Jo, du skall foten ha att lyfta tjugofyra timmar tyngre.

Från medlemsregistret

Påminnelse om årsavgiften bifogas Hembygden. Om Du vet med Dig att Du har betalat avgiften, men ändå fått ett inbetalningskort nu, så kan det bero att det finns ett antal inbetalningar utan angivande av namn och adress.

Hör av Dig till Inga Lisa Gustafsson, tel. 590 33642.

Namnberedningen 10 maj 2005

Hembygdsföreningen är återigen adjungerad till kommunens namnberedning, ett beredningsorgan knutet till Kommunstyrelsen (KS). Beslut i namnfrågor tas slutligen av Kommunfullmäktige (KF). Det första sammanträdet i namnberedningen där Hembygdsföreningen deltog var 10 maj och föreningen företrädde då av ordföranden Kjerstin Björkman. På dagordningen stod bland annat:

- Namngivning av gatuadresser på Sanda ängar
- Namn på vattendrag
- Landsbygdsadresser

Namngivning gatuadresser Sanda ängar

Redan i samband med planeringen av Sanda trädgårdsstad 1991 fastställdes ett antal namn för området. Flera av dessa namn var nu på förslag för gatorna i området. Från Hembygdsföreningens sida föreslog vi, att då området endast har två infartsgator, begränsa antalet gatunamn och låta även de mindre gatustumparna ingå i och numreras i anslutning till endast två gator. Vi förordade att gatunamnen skulle ha direkt anknytning till området - i detta fall kategorinamn på ägare till Sanda gård. Även för gång- och cykelvägarna framhöll vi vikten av namn med bra anknytning till området. Namnberedningen lyssnade i högsta grad på våra ståndpunkter och det slutliga förslaget från mötet blev:

Frisells gata: Hans Frisell, invandrare från Skottland, var stallstatskräddare hos drottning Kristina och ägde en tid Sanda Gård.

Adlerfels gata: Hovkamrerare Carl Johansson adlades med namnet Adlerfelt 1693. Släkten ägde Sanda Gård 1700-1742.

Skillingstråket: (Gång- och cykelväg), kategorinamn mynt-/myntmetaller. Utgrävningar har visat att Sanda är en gammal handelsplats.

Stensträngen: (Gång- och cykelväg), stensträng finns inom området.

Dessa namn för Sanda ängar har i juni 2005 fastställts av KS och KF.

Namn på vattendrag

I arbetet med kommunens vattendrag har det konstaterats att flera av dem saknar namn eller att namnen inte är dokumenterade på kartor. Stadsarkitektkontoret hade före mötet presenterat ett skriftligt förslag vilket gjorde det möjligt för oss att förbereda frågan grundligt. Med hjälp av framförallt boken Geografiska namn i Upplands Väsby kommun av Lars E Jansson och utgiven av kommunen 2002, kunde vi ge bättre förslag än det ursprungliga. I praktiken var det var så att Hembygdsföreningens förslag var huvudalternativet och som också blev beredningens förslag!

Stadsarkitektkontorets förslag, lägesbeskrivning och Hembygdsföreningens förslag:

1 Lilla Skarven (sundet i Mälaren mellan Munkholmen och Sättra/Kairo)

HBF: **Sättra fjärd.**

2 Törnesund (sundet i Mälaren utanför Törndal mot Upplands Bro kommun)

HBF: **Roparn.**

3 Hjältarbäcken (bäcken mellan Översjön i Solentuna och Edssjön i Upplands Väsby)

HBF: **Dammhagsån.**

4 Björnmyrabäcken (bäcken från Björnmyren till Oxundasjön)

Hembygdsförening tillstyrker förslaget.

5 Hagbyån/Fornbodaån (bäcken som mynnar i Kvarnviken i Norrviken. Enligt muntlig tradition byter ån namn efter f d Kvarnsjön. Rinner upp i Täby kommun)

HBF: Med tanke på den litterära anknytningen till Carl Jonas Love Almqvists novell Skällnora kvarn - en folklivsberättelse (1838) förordar vi Skällnora kvarnå.

6 Dalkarlsbäcken (bäcken från Dalskarlskärret)

HBF: **Harva kvarnbäck** att föredra då det berättar om att här funnits en kvarn.

7. Frestabäcken (bäcken mellan Norrviken och Fysingen i Upplands Väsby kommun)

HBF: Något vattendrag finns i dag inte mellan Norrviken och Fysingen. Om det fanns så skulle det rinna norrut då Norrviken ligger högre än Fysingen. **Frestabäcken** rinner söderut och rann ursprungligen upp i Älvsjön. Detta övre lopp har även kallats **Frestaån**. Vattendelaren mellan Frestabäcken som rinner söderut och det mindre vattendrag som rinner norrut till Fysingen ligger vad vi kunnat utröna ungefär vid Söderbyskolan.

För den del som avvattnar resterna av Älvsjön/Brunnby mosse och som rinner/rann ner förbi Fresta gård och som ansluter/anslöt till Frestabäcken sydväst om Fresta kyrka förordar vi namnet **Frestaån**.

Frestabäcken är ett bra namn för den som börjar ungefär strax söder om Söderviksskolan och rinner vidare åt söder/sydost genom Frestadalen och vidare ut i Norrviken. Något namn för det vattendrag eller snarare dike som rinner norrut till Fysingen har vi inte kunnat finna belägg för.

Landsbygdsadresser

Lantmäteriet har gett kommunerna i uppdrag att ta fram gatuadresser för alla bostäder med permanent boende. Förslaget utarbetat av Stadsarkitektkontoret hade varit uppe tidigare i beredningen och var på återremiss från Kommunstyrelsen som villa veta vilka överväganden namnberedningen gjort vad gällde förslaget att stava Stora Wäsby med enkelt V.

Namnberedningens förslag:

Stora Wäsby

Enligt god ortsnamnsed skall Stora Wäsby stavas med enkelt v. Med hänvisning till Stora Wäsby hävd och historisk tradition sedan 1600-talet vill namnberedningen dock hålla kvar en stavning med W. Förslag till beslut: Byadressområde Stora Wäsby med namn för olika byggnader.

Lilla Wäsby

Förslag till beslut: Byadressområde **Lilla Wäsby** med namn för olika byggnader.

Runsavägen

Förslag till beslut: Gatuadresser för Runsavägen från anslutningen till Mälärvägen fram till Sättra gård.

Gudbyvägen – Harbyvägen

Förslag till beslut: Gudbyvägens sträckning från Sandavägen till vägskälet med Harbyvägen byter namn till Harbyvägen. Gatuadresser längs de båda vägarna.

Vällsta gårdsväg

Förslag till beslut: Vällsta gårdsväg, namn på vägen från Mälärvägen till Vällsta gård.

Kolartorpsvägen

Förslag till beslut: Kolartorpsvägen, namn på vägen från Mälärvägen till Kolartorp.

Törnbystigen

Förslag till beslut: Törnbystigen, namn på vägen från Mälärvägen till Törnby.

Harvavägen

Förslag till beslut: Gatuadresser längs Harvavägen från Skarvängskroken till Törndalsvägen 1.

Bygget och Stenstugan längs Almungevägen

Förslag till beslut: Bygget och Stenstugan får gatuadresser 102 och 104 Almungevägen.

Fastigheter i Enebo med infart från Mälärvägen

Förslag till beslut: Fastigheterna Vällsta 1:31 och Vällsta 1:35 får adresserna Mälärvägen 202 och 204.

Hembygdsföreningen hade då det gällde dessa förslag ingen avvikande mening. Namnen har i juni 2005 fastställts av KS och KF.

Sammanfattningsvis var det mycket positivt för föreningen att medverka på namnberedningens möte. Både tjänstemän och ledamöter ville verkligen höra våra ståndpunkter. Vi hoppas nu att ett gott samarbete grundlagts i de för Hembygdsföreningens så viktiga namnfrågorna.

Kjerstin Björkman/Klas Lundkvist

Boktips

Karl-Otto Kulls bok "Från glättesten till el-strykjärn" handlar om just det som titeln säger. Författaren beskriver strykningens historia på 153 sidor i A4-format, med kortfattad och i snitt tre utmärkta, svartvita bilder på var sida. Han börjar med de vetebullsformade glättestenar av glas, som var i bruk från vikingatiden och på sina håll långt in på 1800-talet, och de till dem hörande glättebräderna av trä (men man har hittat ett trettiotal, varav ett i Birka, men de flesta i Norge, som är tillverkade av skulderbladet från en val). Sedan fortsätter skildringen i kronologisk ordning med medeltida mangelbräden, kavlar och pressjärn. Vi får veta att det första beviset för existensen av de senare är från skräddarnas skråordning "om någon framkommer med det som bränt är i pressan" skall han ersätta ägaren, men även böta till ämbetet. Inga årtalsmärkta pressjärn från medeltiden tycks tyvärr vara bevarade. Från 1600-talet finns de, och vi får många exempel på dem. De är gjutna direkt i sanden vid någon hytta, som en biprodukt

till tackjärnstillverkningen och de skiljer sig från de "moderna" främst genom att nosen är rund, inte spetsig. Under 1600-talet och i vissa trakter av vårt land även senare, tillverkades emellertid "presshjälpmedel" även av täljsten, och det fanns också strykjärn av mässing, som värmdes genom att man stoppar in ett i elden uppvärmt järnlod i det luckförsedda "lodhuset". Främst till 1600-talet hör också de på samma sätt konstruerade, strutformade pipkragejärnen, som skruvades fast vid bordet och användes vid stärkning av tidens stora kragar, men liknande järn har också används vid stärkning av damernas huvudbonader (1700-talet) och för manschetter (1800-talet).

Från 1700-talet och framåt finns det också strykjärn av en helt annan konstruktion. "Glödjärnen" är utformade som en plåtlåda, som fylldes med glödande kol. Mot slutet av århundradet blir strykjärnen mera båtformade, och vid början av följande sekel börjar man göra luckan bakpå strykjärnen rörligt fixerad vid den bakre ståndaren till handtaget. Men äldre metoder var fortfarande i bruk på sina håll, vi får se ett "glättehjälpmedel" av trä från Dalarna och ett strykjärn av täljsten, daterat 1825.

Vid mitten av 1800-talet uppfanns strykugnen, en vedeldad "spis" för uppvärmning av flera pressjärn samtidigt. De användes naturligtvis mest av skräddare, tvättnrättningar och storhushåll, som på herrgårdar. Till dem hörde speciella pressjärn, som tillverkades i sju storlekar, men när vedspisar blev vanliga i hushållen på 1870-talet användes de här järnen också genom att helt enkelt sättas på spisen. Ville man göra uppvärmningen effektivare kunde man köpa en strykplåt från Huskvarna Vapenfabriks AB, i 1897 års priskurant har de en rund gjutjärnplatta, som på undersidan är försedd med taggar för att bättre ta upp värmen från elden i spisen. Den var avsedd att ersätta de vanliga spisringarna när man skulle stryka. I kuranten finns också en "strykpanna", ett slags rund balja som på samma sätt kan sättas ner i spisen och fyllas med så många strykjärn som får plats.

I samband med bilderna får vi veta mycket om tillverkarna, och därtill finns en stämpelförteckning och en lista över tillverkare, en särskild avdelning för utländska stryk- och pressjärn (en del av dem rena konstantverket), och slutligen

ett facsimil av ”Specifikation på alt det arbete av Järn/Stål, Mässing och Engelsk Metall, samt Silfwer och Guld som vid Wedewågs och Qwarnbacka Manufactur-Wärck kan göras”, 1724, som säkert kan intressera många andra än bokens självskrivna läsekrets, allmoge- och folkminnes-samlarna.

I början av 1900-talet kommer den stora revolutionen, elstrykjärnet, men där tycks författarens intresse tyvärr ta slut. Han ger dom två textsidor

och bilder av två ASEA-järn från 1915. Kanske gör han rätt i det, troligen är det ganska få av oss som är särskilt intresserade av de elektriska hushållsredskap, som vi är uppvuxna med.

Ove Kastling

Karl-Otto Kull: Från Glättesten till El-strykjärn. Utslättningshjälpmedel för textilier från Vikingatid till Modern tid. Juts Böcker, Oskarshamn

Suck

Inte är jag trött på livet
nej, så har jag aldrig tänkt.
Men trött av livet
har jag blivit
och känt mig liten
och sliten.

Ur boken ”Göra en ledsen glad”
av Ingegerd Hedin, Runbybo

Första dansen

Sommaren 1939 stod i sin allra fagraste blomning, trots att mörka orosmoln tornade upp sig allt mer. Detta skedde i takt med att den oberäknelige tyske rikskanslern Adolf Hitler gjorde sina lynniga utfall mot grannstaterna i Europa, vilket skulle komma att utlösa andra världskriget under september månad.

Min farbror Elis, bonde i Borgby fyllde 50 år den här sommaren. Av den anledningen inbjöd han och faster Karin till ett hejdundrande kalas på pensionat Kairo vid målarstranden.

Kairo var på den tiden ett fashionabelt pensionat, dit stockholmarna gärna förlade sin semester och weekendledighet. Stället som drevs av familjen Forsberg, var känt för sitt goda kök, bra logi och vackra omgivningar, väl lämpade för stärkande promenader och cykelturer. Dessutom fanns goda badmöjligheter vid stranden av Mälarfjärden nedanför pensionatet.

När det gällde att anordna kalas, typ bröllop och 50-årsmiddagar, hade pensionat Kairo förvärvat ett mycket gott renommé. Man hade inte egen utskänkningsrätt beträffande vin och sprit, detta var ju under Brattssystemets guldålder, men ”med-havd spirituosa” var tillåtet. D.v.s. den som höll festen fick själv medföra den kvantitet starkvaror, som beräknades åtgå under festen, att serveras av pensionatets personal.

Farbror Elis 50-årskalas hölls en strålande vacker sommardag. Det kom gäster från ett flertal kyrksocknar. Man hade anlitat ”Buss-Johan”, som for omkring med sin omnibuss och hämtade upp folk långt ut i bygderna och skjutsade dem till kalaset på Kairo.

På den tiden var det inte brukligt att barn fick delta i sådana här festligheter. Man hade dock gjort ett undantag för min kusin Birgit och mig. Vi fick följa med våra föräldrar till festen, kanske mest för att våra kusiner Harry och Sven, skulle ha ett par jämnåriga att umgås med.

Festen tog sin början, bordet var vackert dukat med blommor och ljuskandelabrar. Det bjöds på fullmatat smörgåsbord, varmrätt och dessert.

Stämningen i festsalen steg undan för undan. När så småningom varmrätten med ädelt vin klarats av, var stämningen rent av mycket hög. Vid desserten och Madeiravinet hölls det vackra tal. Den inledande talaren var handelsmannen Askeroth från Bollstanäs. Jag minns att han talade med äkta småländsk dialekt och inledde sitt anförande med att säga: ”Elis, de ä en bonne de, en redig bonne, å ingen vanlig bonne”...

När flera talare, bl.a. fröken Schuster, mina kusiners glada lärarinna, så småningom stämde in i hyllningskören, så kom Sven, den yngste av kusinerna och viskade i mitt öra: ”Kom Lasse, vi går ut i trädgården och ser om vi kan hitta på nåt

att göra.” Typiskt för pojkar i 10-11-årsåldern. Det var svårt för oss att sitta stilla vid bordet och lyssna på alla vuxna, som höll ungefär samma tal och utbringade leven för farbror Elis.

Vi båda smågrabbar fick tillstånd att lämna bordet, sedan vi ätit upp desserten. Vi gick genom pensionatsträdgården ner till stranden, där vi letade rätt på små, flata stenar att ”kasta smörgås” med. Sedan fortsatte vi vår upptäcksfärd i omgivningarna. Vi var båda tillhållna av våra mödrar att inte lorta ner oss och lyckades faktiskt leva upp till deras ideal den här gången. Vi kröp inte på knäna en enda gång. Förmodligen berodde detta på att även vi småkillar var präglade av högtiden kring den stora festen. På kalas skulle man vara rentvättad både om händerna och bakom öronen och dessutom inte krypa på knäna, så byxorna blev jordiga. Tänk ändå, att vi lyckades hålla oss i skinnet!

Sedan måltiden och alla hyllningstalen slutförts, bjöds kaffe och avec ute i trädgården, medan personalen dukade av bordet i matsalen.

Därefter tråddes dansen. Man hade engagerat en trio, ”Bjurströmarna”, från Norrviken. Det var far och två söner som spelade. Besättningen var två fioler och piano. Jag minns att jag var besviken över att ingen av musikanterna spelade dragspel, som var så klämmigt.

Under dansens gång serverades förfriskningar bestående av groggbord för herrarna och en stor vinbål för damerna. Jag hade aldrig smakat vinbål tidigare. Den var kall och god, så jag drack flera glas. Det var ju bara att ta slevan och fylla glaset när det blev tomt. Jag kände mig livad och ville ta hela världen i famn, tyckte jag. Min mor hade säkert missbedömt styrkan i vinbålen, när hon lät mig smaka på den.

Min allmänna välvilja resulterade i att jag plötsligt befann mig mitt på dansgolvet, dansandes vals med kusin Birgit. Jag tror nog att vårt gemensamma försök påminde väldigt lite om valsdans,

men minns att vi båda blev uppmuntrade av de vuxna och att vi tyckte det var kul. Jag betvivlar att det hade blivit någon dans för min del, om inte vinbålen legat till grund för mitt plötsligt påkomna intresse för vals. Jag hade förmodligen, med 10-åringens kärva inställning till det motsatta könet, tyckt att kusin Birgit och hennes dansande var fäligt och ej anstod en 10-årig karlarak.

Vartefter den varma sommarkvällen led, så var det plötsligt på väg att bli ebb i spritförrådet på groggbordet. ”Jag har ju gott om dricksvaror där hemma, bara jag kunde få hit dom”, sa farbror Elis.

Då steg en gäst, fjärdingsman i en socken uppåt Roslagen, fram och klappade farbror Elis på axeln och sa: ”Oroa dig inte, det ska jag ordna. Låna mig nyckeln, så får jag efter varorna”. Han hade kommit till kalaset i sin ägandes automobil och erbjöd nu att i sitt något upprymda tillstånd ta denna och hämta de viktiga ingredienserna. Sagt och gjort, han för ästad.

Det drojde inte länge förrän en glad signal från landsvägen förkunnade att fortsättningen på kalaset var räddad genom ”fjärdingens” vådliga, i mångas tycke, rådiga insats. Han sade sig inte ha mött en levande själ på vägen till och från Borgby och väl var väl det. Det var nog väl för alla parter att man skrev sommaren 1939, då trakten ännu var en lantlig idyll, där folk hade vett att gå hem att lägga sig och inte fara omkring ute på vägarna och därmed utsätta sig för olika vådligheter och risker om nätterna.

Kalaset på pensionat Kairo mojnade av frampå morgontimmarna. Då kom ”Buss-Johan” med sitt åk och såg till att de glada och upprymda gästerna fraktades hem till sina respektive hus och gårdar ute i socknarna.

Själv räknar jag min dansanta period i livet från och med den här festen på gamla hederliga pensionat Kairo år 1939, när sommaren var som vackrast.

Lars Erik Jansson

Milstolpe åter på plats!

I anslutning till de omfattande vägarbetena för att bredda E4:an till 6 körfält mellan Rotebro och Upplands Väsby togs för ett par år sedan milstolpen 2 1/4 mil från Stockholm (fornlämningsnummer RAÅ Hammarby 201) vid Johanneslund/Johannesdal tillfälligt bort (se Hembygden 2/2004). Före borttagandet sökte Vägverket på vederbörligt sätt tillstånd hos Länsstyrelsen.

Milstolpen i sitt tidigare läge där den stod från tidigt 1960-tal till 2002-03

En tidigare flyttning skedde i samband med motorvägsbygget i början av 1960-talet. Stolpen stod efter det placerad direkt i marken utan fundament och på fel sida av vägen. Vid återuppsättandet har nu milstolpen placeras på vägens östra sida, d v s samma sida som de övriga milstolpar längs den gamla Uppsalavägen.

Stolpens nya plats torde ligga relativt rätt i förhållande till var den ursprungligen stod. Läget beskrivs så här i lantmätare Brauns vägmätning 1718-1722: "Från bemälda backe till Torpet Rosendal och Hans Skräddars en stolpe". (se: Milstolpar Stockholm Uppsala Södermanland - Historik. Underlag och anvisningar för upprustning

Milstolpen har vid återuppförandet fått ett kallmurat fundament av ursprunglig storlek.

och vård (Stefan Nordin, utgiven av Vägverket och Länsstyrelserna i Uppsala, Stockholms och Södermanlands län, 1998).

I mitten av maj 2005 kom så stolpen på plats. Hembygdsföreningen följde arbetet som huvud-

Milstolpen har flyttats några hundra meter norrut och till vägens östra sida och står nu på samma sida som alla de andra stolparna längs Uppsalavägen.

sakligen skedde mellan 16 och 20 maj. Stolpen har nu fått ett fundament av den typ och storlek som kvarts- och halvmilstolparna hade då de ursprungligen sattes upp på 1770-talet (helmilstolparna sattes upp redan runt 1750).

Så vitt vi kunnat se är allt gjort på ett korrekt sätt och resultatet ser utmärkt ut. Tyvärr kommer flertalet av bilisterna tyvärr att köra förbi milstolpen utan att se den.

Ansvaret för arbetet åt Vägverket med den aktuella sträckan av E4:an har varit Fredrik Fogel på Structor Projektutveckling Stockholm AB.

Andra milstolpar i Upplands Väsby

Inom Upplands Väsby's nuvarande gränser har det ursprungligen funnits 5 milstolpar. Längs Uppsalavägen är stolparna 2 1/4 och 2 1/2 mil från Stockholms slott bevarade. Utöver den nu flyttade är den andra bevarade 2 1/2-milstolpen som står strax norr om Gamla Apoteket.

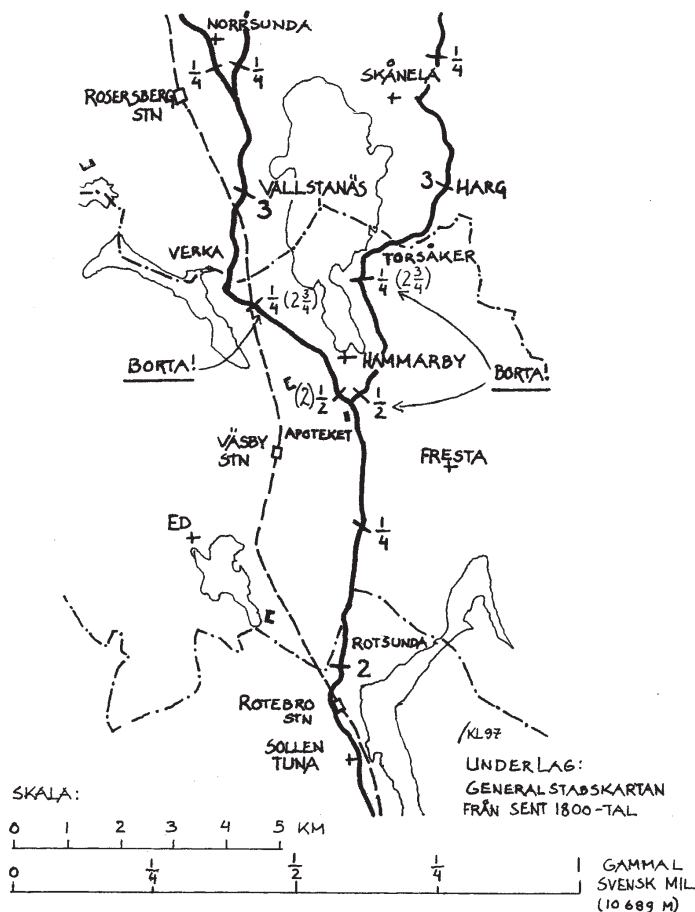
2 3/4 milstolpen längs gamla Uppsalavägen som stod strax öster om den gamla plankorsningen mellan järnvägen och landsvägen sydost om Verka är försvunnen. Båda milstolparna på Almungevägen (eller Knutbyvägen som den historiskt sett borde heta) är borta. 2 1/2 milstolpen stod strax nordost om vägskalet vid Gamla Apoteket och

2 3/4 milstolpen stod vid Torsåker. Om någon av Hembygdens läsare känner till något om de försvunna milstolparna så hör av er till under-teknad!

Inom nuvarande kommungränser har det inte funnits några helmilstolpar. Strax söder om kommungränsen mot Sollentuna, i Rotebro, står Uppsalavägens 2 milstolpe och norr om gränsen mot Norrsunda/Märsta, vid Vallstanäs, står 3 milstolpen. Norr om kommungränsen mot Skånela/Märsta står Almunge-/Knutbyvägens 3-milstolpen vid Harg.

Text och foto: Klas
Lundkvist
tel: 070 - 673 63 47

Läs mer om milstolpar
i Hembygden 3/1997

Milstolpar i Upplands Väsby med omnejd. Karta KL 1997

VIKINGALUNKEN

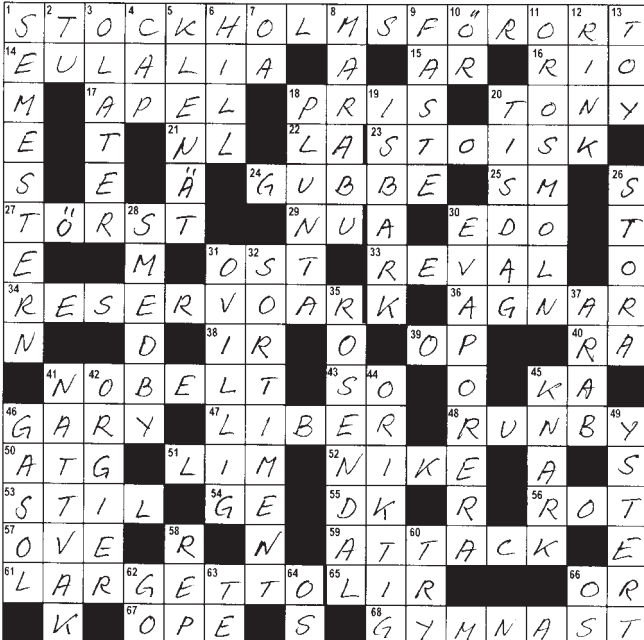
Vikingalunken var ett årligt motionsarrangemang där Väsby OK, Hembygdsföreningen och Friluftsförbundet samarbetade under några år i slutet av 70-talet och början av 80-talet. Målet var att aktivera Väsbyborna till motion och ge deltagarna upplysning om vår anrika bygd.

I samarbete med Friluftsförbundet återupplivar vi Vikingalunken under mottot "Sätt Sverige i rörelse"

Start och mål blir vid Främjartorpet i Fresta lördag den 3 september. Starten kan ske mellan kl 10.00 - 12.00, startkostnad 5 kr/vuxen. Du vandrar på stigar och vägar där barnvagnen kan följa med. Under vandringen får du intressant information om det du passerar och samtidigt kan du svara på enkla tipsfrågor som gör det möjligt att vinna fina priser. Sträckan vi lunkar är ca 7 km lång och på lämplig plats under vandringen finns det möjlighet att vila benen och ta en fika vid lägerelden.

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Lösning till korsord 02-2005

Vinnare i nr 2/05

G-B Forsberg-Rocklein
Sture Andersson
Åke Åström

Ur

HVAR 8 DAG
~ ILLUSTRERADT ~ MAGASIN ~
10 örc 8de Arg. 1906

BADA HEMMA!

Fördrå mindre vatten än andra kar.
Kunna placeras i hvarje rum.
Taga liten plats. - Sänka öj.
Omsättbara på landet.
No 1 för kroppslängd 175 cm. Kr. 40.-
No 2 " " " " 185 cm. " - " 45.-
No 3 " " " " 195 cm. " - " 48.-
No 4 " " " " 205 cm. " - " 50.-
AKTIEBOL. PARK & Co.,
GÖTEBORO.

Kjeflinge Läder- och Skofabrik
I kl. Passformer. Solid, elegant, prisbilligt. Fås i hvarje välförsedd skohandel.

VITTELVATTEN

verksamt mot gikt och rheumatism rekvideras hos Major W. AMAN, Söder, STOCKHOLM.

SNÄCKSKAL för hönsgårderna befordrar värningen i hög grad, åstadkomma tjockskaliga, tunga ägg; hjälpa hönsen att söndermala födan. Pris pr säck om 50 kg. kr. 2:00. Vid partiköp extra billigt pris. Begär vår nya prisurakant af alla slags redskap och foderartiklar för hönsgårderna. Telefon 819.

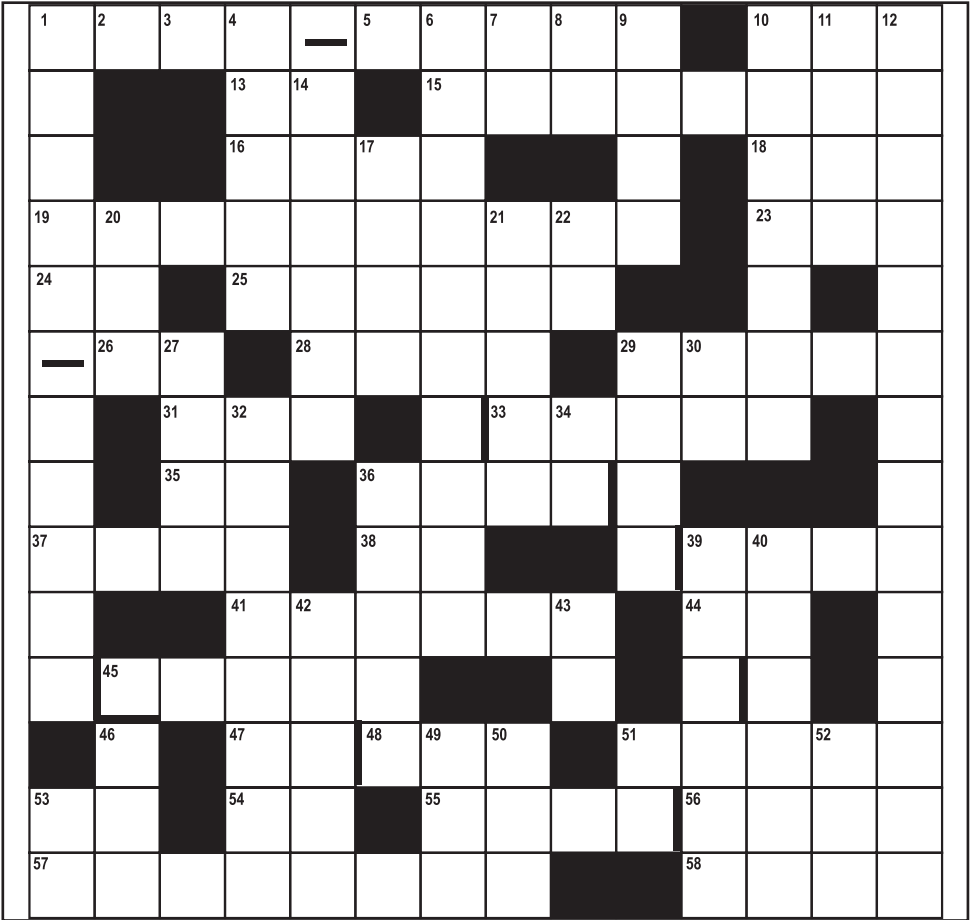
Husqvarna Malmö Depots A.-B.
Södergatan 17 — Malmö.

TAVERNA
KONSERT o. SÅNG

Kungariket Sachsen
**Technikum
Mittweida**
Direktör Professor A. Holz.
Högre tekniskt läroverk för elektro- o. maskinteknik. Skilda afdelningar för ingenjörer, tekniker o. verkmästare Elektro- o. maskin-laboratorium.
Läroverkstäder.
I 36:te läsåret 3610 studerande,
Program etc. gratis genom Sekretariatet.

ÄKTA VINER
&
finare Spirituosa
levereras af
HÖGSTEDT & Co.
STOCKHOLM, 32 Regeringsgatan 32

Korsord 2005-3

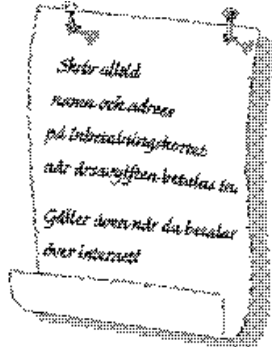

Konstruktör: Lennart Hedlund

Lösningen insändes senast 12 oktober till:
Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby

**Har du böcker eller
loppmarknadssaker att skänka?**

**Kontakta Inga Lisa Gustafsson,
tfn. 590 336 42**

Vågräta:

- 1 En kompis till "Ärtan"
10. Ö eller kanske det gjorde
13. Bäranordning
15. Föregångaren till helikoptern
16. Flat panna
18. Fågel eller kort del av åra.
19. Kindskägg
23. Från utsidan
24. Postskriptum
25. Seriefigur
26. Två
28. Tidigare fanns sådan examen
29. Fundera
31. Bör man göra skäl för
33. Kan publiken göra
35. Halvgräs
36. Biflod till Mosel
37. Miljarddels
38. Grovt grus
39. Så kan det gå
41. Orkidéer i norrlandsskogar
44. Natrium
45. Sånt öga finns
47. Arg som ett sådant kan man bli
48. Danskt län
51. Kan vara svagt
53. Se 38
54. Dragdjur
55. Förled med betydelsen själv
56. Finns både hos Posten och banken
57. Josefs lillebror
58. Uppmaning

Lodräta:

1. Ytterligare en Ärtan-kompis
4. As eller kan man få
6. På sin tid välkänd Väsbybo
7. Är vi med i
8. Rikstelefon
9. Kan man bli beskylld att vara
10. Fanns tidigare både Stora och Lilla i Väsby
11. Amorin
12. Finns på biblioteket
14. Numera finns även kvinnor där
17. Amerikansk politiker
20. Ystas
21. Fria
22. Rymdvarelse
27. Ryttare
29. Krigsfartyg
30. Lågt land
32. Genast
34. Rymmer oro
36. Trögflytande
39. Kan finnas i skon, eller kan man göra i debatten
40. Dass
42. Är vi som tur är
43. Andra tonen i durskala
46. Ett rött sådant är ingenting
49. Storklubb i Malmö
50. Öppen gårdsplats
51. Hårt slag
52. Slogs på Irland
53. Syren

Hyr lokal med atmosfär!

Upplands Väsby Hembygdsförening erbjuder Nedre Runby gårds LADUGÅRD till fest, konferens, dop, minnesstund, årsmöte, kurser m.m.

LADUGÅRDEN är en modernt utrustad och handikappvänlig lokal med plats för upp till 50 personer. Hörslinga finns. Tillgång till kök med utrustning för enklare förtäring.

LADUGÅRDEN kan hyras privat eller av organisation för enstaka tillfällen eller terminsvis för återkommande verksamhet.

LADUGÅRDEN ligger på bekvämt avstånd från pendeltåg vid Upplands Väsby Hembygds- gård, Hagvägen 2/ Pukslagargatan (Runby), Upplands Väsby. Det finns en stor parkeringsplats i anslutning till lokalen och busshållplatsen finns 150 m från entrédörren.

LADUGÅRDEN kostar att hyra:

Halvdag (max. 4 timmar)	250 kr
Heldag	550 kr
Terminshyra	250 kr/gång

UTHYRNING av lokal:

Gunborg Lejon, tel. 08 - 590 818 58

Siv Rydén, tel. 08 - 590 333 46

Foto: Gunborg Lejon

STÖD VÅRT ARBETE!
Bli medlem i Upplands Väsby
Hembygdsförening!

Upplands Väsby Hembygdsförening
Box 40, 194 21 Upplands Väsby
Hembygdsgården: Hagvägen 2 / Pukslagargatan
Telefon 08-590 826 40
Postgirokonto 29 81 91-8

STYRELSE 2004-2005

	Telefon
Kjerstin Björkman, ordförande	590 320 82
Gunborg Lejon, vice ordförande	590 818 58
Kerstin Eriksson, sekreterare	590 331 65
Inger Nyström, kassör	590 820 93
Inga Lisa Gustafsson, registrator	590 336 42
Klas Lundkvist, ledamot	590 936 81
Kerstin Kéry, ledamot	590 849 23
Lena Melin, kommunvald representant	590 849 28

ERSÄTTARE

Ulf Gustafsson, Monica Berglind,
Arnold Härmark, Barbro Kvist,
Vivi Wallin, P O Mörkens

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Engdahl, ansvarig utgivare	590 300 20
Inga Lisa Gustafsson	590 336 42
Carin Törner	590 870 69

REVISORER ORDINARIE

Lars Eklund
Göran Sandberg

ERSÄTTARE

Barbro Fredriksson
Anette Ehrnholm

UTHYRNING AV LADUGÅRDEN

Gunborg Lejon	590 818 58
Siv Rydén	590 333 46

Valberedning

Roman von der Heide, Anna-Liisa Bergman, Solveig Flemmer

www.upplandsvasbyhembygdsforening.se